գործ յղացքի մը ներկայութիւնը: Սակայն, ասոր փոխարէն, կայ պատկերացումի ու վիպելու յղացքը: Հեռու հայ «Գիւղ»էն ու «Անձրեւ»էն, Համասեղ կը վերապրեցնէ, գոյն կու տայ այն կեանքին, որ քաղաքի ծուխին տակ մահամերձ, կ'երազէ ապրիլ իր գիւղի արեւով, եւ ժխորի օտարութեան ժանտախտէն վարակուած, կ'անձկայ հայ «Անձրեւ»ին:

Այսպէս անձեր, կենդանիներ, դէպքեր, իրեր, չգթայուած իրարու, կը դառնան խօսուն ու առինքնող: Այս տեսակէտով՝ անժխտելի է Համասեղի օծուն ոճն ու լեզուի նրբութիւնը, նկարագրութեան ընծայած հաճելիութիւնը, ինչպէս նաեւ այդ ինքնատիպ յատկութիւնը՝ զեղեցկիտականօրէն ներկայացնելու պարզունակ ու միամիտ անձերու հոգեբանական դիծերը, գիւրամատչելի արտայայտութեամբ:

* * *

Համասեղի գրական էջը, եթէ մէկ կողմէն կը մատնանշէ խոր դիտակցութիւն, միւս կողմէն ցոլացումն է նաեւ անձնական եւ ազգայնական խոր փորձառութեան մը: Այս երկու փորձառութիւնները, Համասեղի մօտ, սերտօրէն կը միանան. հոն, սակայն, անձնականը կարծէք կլանուած է ամբողջապէս ազգայնական փորձառութենէն: Համասեղի անձնականը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ ազգային ընդարձակութենէն եւ ընդհանրութենէն մասնականացած ու զսպուած, ամբողջութեան արտայայտիչ մէկ էջը, ուր պատմական հանգոյցը ու նկարագրական թափը նպատակ ունին ստեղծելու ընթերցողին մէջ, կամ աւելի ճիշտ, մասնակից ընել ընթերցողը նոյն փորձառութեան:

Ահա նոր տեսակէտ մը, որ միացած նախկիններուն, կը յայտնուի «Գիւղին» եւ «Անձրեւին» մէջ, ցոլացնելով, ոգեւորելով, կենդանացնելով անցեալին մէջ չնչող ինքնատիպ եւ անկեղծ ոգին: Ուրիշ յատկութիւն չունի Համասեղի գրական արտադրութիւնը: Այն ինչ, բլայ նիւթի ընտրանք, բլայ տիպարներու պատկերացում, բլայ զգացուած եւ ապրուած տպաւորութիւններու նկարագրութիւնը, ունի մէկ նպատակ, կը ձգտի մէկ գաղափարականի. — Պահել հայը ինքնատիպ, ինքնարտայայտիչ, ինքնանրպաստ:

Այս գրական տուեալին գիմաց եւ այս տեսանկիւնէն դիտուած՝ նոր գոյն եւ ուրոյն յատկանիշ մը կը ստանայ Համասեղի գրական արտադրութիւնը:

Խորացնելով մեր նախկին տեսութիւնը, կրնանք վստահօրէն հաստատել թէ Համասեղի գրականութիւնը, իր արդիւնքին մէջ, կ'ուզէ ըլլալ առաքելութիւն մը: Կայ ծրագրուած ու հետապնդուած նպատակ մը... կ'ուզէ ըլլալ բան մը, աւելի քան զուտ ու բանաստեղծական, երեւակայութեան հմայքը: Ասով, Համասեղ կու տայ մեզի գրականութիւն մը, ուր ներկայ ըլլալով հանդերձ «Ես»ը, իր անձնական կարելի արտայայտութիւններով, կը մնայ, սակայն, միշտ ստորագաս ու ծառայական վիճակի մէջ, ենթարկուելով աւելի մեծ «Ես»ի մը. — Ազգի մը այժմէական պահանջին. «Ազգայինը, կը գրէ Համասեղ, մեր գոյնն է, մեր նկարագիրը ու մեր գոյութեան տենչը»[4]:

Այսպէս, Համասեղ իր «Գիւղով» եւ «Անձրեւով» կը դառնայ խօսուն, պերճ ու մեծդի պատգամ մը գրական. Հայաստանի գրողներու 5րդ համագումարի արդիւնք՝ այդ հայաշունչ կոթողիչ ու միաժամանակ յառաջդիմական պատգամին ոգեւիրան. պատգամ մը, որ իր մէջ կ'ընդգրկէ բայասանը մեր ներկայ ազգային վէրքերուն ու գրական մատնոցութիւններուն. մնալ կառչած մեր հողին ու լեզուին, արտայայտուիլ ազգային շունչով եւ ազգային տեսանկիւնով: Միջազգային գրականութեան հրամցնել, ո՛չ թէ իրենց մշակած ու ծամծմած մարդկային կեանքին ու ընկերային յարաբերութիւններու հանդոյցը, այլ մեր ազգայինը բարձրացնել միջազգային արժէքի, մշակելով՝ գիտակից ու ներկայ գրական խրատատանջ պայմանները գոհացնող ինքնատիպ էջեր. հարստանալ ստարով, բայց չդառնալ օտար՝ հայութեան համար:

Համասեղ իր «Գիւղով» եւ «Անձրեւով» տուաւ իր լաւագոյնը. չենք ըսեր անգերազանցելի էջ մը. սակայն, տուաւ այն՝ ինչ որ իրենն էր: Մօտեցուց հայ գիւղը՝ սիրուքի մէջ ծագող հայութեան, բանալով անոր գիմաց ազգային գիտակցութեան մը անմար հորիզոնները:

Միջազգային գիւղագրական ու ազգայնաշունչ գրականութիւնը, Համասեղով դեռ աւելի կը հարստանայ. եւ եթէ անոնցմէ շատեր արժանացան «Նոպէլ» մրցանակներուն, մեր Համասեղը գարձաւ հայ գրական երկնակամարը լուսաւորող նոր համաստեղութիւն մը, արժանանալով հայ սրտերէն ներս բոլորուած թարմ գափնիին:

Հ. ՌԱՓԱՅԷԼ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

4. Անդ, էջ 56:

ՀԱՄԱՍՏԵՂ ԱՌ ԲԱԶՄԱՎԷՊ

(Վերջին նամակ)

Միտֆըրտ, 17 Նոյ. 1966

Սիրելի Հ. Ե. Տէր Ղազարեան

Հանոյքով ստացայ Ձեր նամակը: Գրքերը արդէն մի քանի օր առաջ փոսքին յանձնեցի: Ինձի համար հաճելի է տեսնել որ «Բազմավէպ»ն ալ կ'ուզէ յիշատակել իմ յոբելեանը: Իմ քով եղած լուսանկարներս հատած են: Վերջերս բաւական պահանջ եղաւ: Պըսպրեցի նոր օրինակներ եւ սպասեցի որ հասցնեն ժամանակին: Տակաւին կ'ուշանայ: Երբ ստանամ, շուտով կը ղրկեմ օրինակ մը:

Ուզած էիք նաեւ անտիպ պատմուածք մը: Մօտ տարիէն աւելի է, որ գրեթէ գրական լուրջ աշխատանք կրցած չեմ ընել: Այս տարի բաւական բաներ պատահեցան գլխուս. վերջինը՝ իմ սրտի տագնապն է: Եւ բժիշկները ինձի թոյլ չի տուին որ արտասահման երթամ՝ յոբելինական հանդիսութիւններուն համար: Այժմ բիչ մը աւելի լաւ կը զգամ՝ այստեղ մի քանի ձեռնարկներուն երթալու: Կը յուսամ հետզհետէ գտնել ինքզինքս ու սկսիլ աշխատանքի: Արդէն հրատարակած գրքերս կրնամ ձեր մէկ սիրած վիպակը վերհրատարակել, ինչպէս կ'ընեն եւ ըրած են ուրիշ թերթեր իրենց բացառիկներուն համար:

Մօտերս լոյս տեսաւ իմ անտիպ մէկ գործը Պէյրութի «Համազգայինի» տպարանէն: Երբ ստանամ գրքերը՝ ձեզի կը ղրկեմ օրինակ մը:

Շնորհակալութիւն եւ յաջողութիւն ձեր ժրաջան աշխատանքներուն:

Իմ սիրալիր բարեւները Հայր Յովհաննէսեանին: Տարիներ, շատ տարիներ առաջ, հանդիպած ենք իրարու, Վենետիկի մէջ: Ճանաչեանին անձամբ ծանօթ չեմ: Նոյնպէս կը բարեւէք: Ինչպէս կ'երեւի, հիներէն շատ մնացած չեն:

Սիրալիր բարեւներով

ՀԱՄԱՍՏԵՂ

© National Library of Armenia